

Unutilmas siymolar

Sobir Abdulla ustozini xotirlaydi...

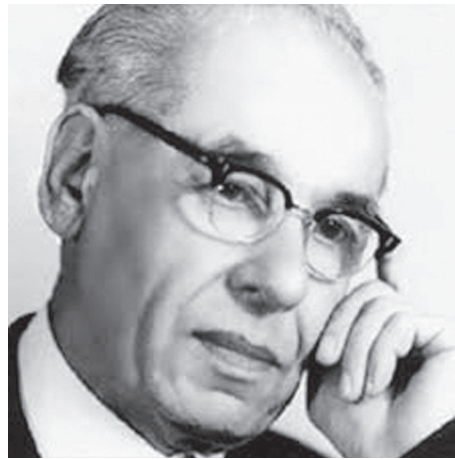

“O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasining 2022-yil 17-sonida akademik Naim Karimovning “Biz bilgan va bilmagan Hamza” nomli maqolasi e’lon qilingan edi. Maqolada shunday gaplar yozilgan: “Biz, yetmish-saksonga kirgan kishilar, shunday bir davrlarni boshdan kechirdikki, agar o‘tgan va o‘tayotgan hayotimizga nazar tashlasak, uning ikki bo‘limdan iborat ekani kundek ravshan bo‘ladi. Shu hayotning birinchi bo‘limida ulug‘ shoir va yozuvchi sifatida ardoqlangan ijodkorlar ikkinchi bo‘limida sho‘ro davrining maddohlari yoki “xalq dushmanlari” sifatida xotiramizdan yulib tashlandi. Va, aksincha, sho‘ro davrida manglayiga oftob tegmagan qalam ahli xalq vijdonining jonli timsoli sifatida katta hurmat va e’tibor qozondi. Zamonlar, mafkuralar, dunyoqarashlarning o‘zgarishi bilan ma’naviy qadriyatlarining o‘zgarishi tabiiy jarayon. Lekin badiiy ijodda shunday hollar bo‘ladiki, biz “puf, sassiq” deb chiqitga chiqargan ijodkorlar merosida o‘tkinchi asarlar bilan birga, adabiyot xazinasida qoladigan asarlar ham uchraydi. O‘zi va asarlari tarix chiqindixonasiga tashlangan ijodkorlar orasida Hamza Hakimzoda Niyoziy ham bor”. Olimning ushbu fikrlari juda to‘g‘ri. Bu fikr faqat Hamzagagina emas, Hamzaning eng yaqin shogirdlaridan biri Sobir Abdullaga ham taalluqlidir.

Sobir Abdulla O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi, O‘zbekiston xalq shoiri, yozuvchi va dramaturg, Hamza nomidagi Respublika davlat mukofoti laureati. Adibning “Tohir va Zuhra” dramasi va shu drama asosida yaratilgan “Tohir va Zuhra” filmi katta avlodlarga tanish. “Tohir va Zuhra” spektakli ayni kunlarda ham “Muqimiy” teatri sahnasidan tushmagan. Ammo, adib ijodi bilan bugungi yosh avlod: maktab o‘quvchilari, universitet talabalari tanish emas. Yozuvchi “Mavloni Muqimiy” nomli qiziqarli tarixiy-biografik romanning ham muallifidir. Sobir Abdulla ustoz Hamza Hakimzoda Niyoziy xotirasiga bag‘ishlab “Ustoz” deb nomlangan xotira maqolasini yozgan. Mazkur maqola Hamza Hakimzoda tavaludining 90 yilligiga bag‘ishlab 1979-yilda nashr etilgan “Hamza zamondoshlari xotirasida” nomli kitobda chop etilgan. Sobir Abdulla ushbu maqolasida ustoz Hamza Hakimzoda Niyoziyga nisbatan cheksiz hurmat va ehtiromli bayon qilgan. Ustoz taqdim etgan qiziqarli xotiralarga ko‘ra, Hamza 1927-yili Shohimardonga ketishi oldidan, Sobir Abdulla bilan Qo‘qonning “Yog‘ bozori” mahallasidagi choyxonada nonushta qilgan. Choyxona oldida bir bola o‘tgan-ketganlarning etik, botinkasini yog‘lab pul ishlar, oldidan odam uzilgan paytda Hamzaning “Hoy, hoy otamiz!” qo‘shig‘ini aytar ekan. Shu payt Hamza bolaning oldiga borib, uning musiqa maktabiga borib o‘qishga ishtiyoqi bor yoki yo‘qligini so‘ragan. Bolaning o‘qish istagi kuchli bo‘lgan, lekin onasini boqish muammosi o‘qish uchun imkon bermayotganini aytgan. Hamza bolaning muammosini hal qilish maqsadida o‘sha joyning o‘zida Farg‘ona viloyati maorif mudiri Mirshohid Miroqilovga xat yozgan va xatni Sobir Abdulladan berib yuborgan. Ushbu xat orqali yetim bola Salomon Yevdagi o‘g‘li Qo‘qondagi musiqa maktabiga o‘qishga, onasi esa, o‘sha maktabning oshxonasiga ishga joylashirilgan. Hamzaning yordami bilan maktabga joylashgan bola katta bo‘lib, Hamza va Sobir Abdulla

oldidagi “qarz”ini munosib ravishda qaytargan. Yetim bola Salomon Yevdagi haqida Sobir Abdulla “Ustoz” maqolasida quyidagi ma’lumotni taqdim qiladi: “Oradan 30 yil o‘tgach, 1957-yili atoqli rejissyor Muzaffar “ota”ni yonimga olib, Hamzaxon akaning “Maysaraning ishi” komediyasining opera librettosini yozishga kirishdim. Moskvada o‘tadigan adabiyot va san’at o‘nkunligida bu asarni ko‘rsatish maqsadida iste’dodli kompozitor bilan shahardan tashqaridagi boqqa chiqib ishlay boshladik. Kompozitorning ba’zi harakatlari o‘sha, Hamzaxon aka tashabbusi bilan musiqa maktabiga joylashgan bolaga o‘xshab ketardi. Surishtirish natijasida Sulaymon Yudakov o‘sha bola bo‘lib chiqdi! Garchi, Yudakov o‘z tarbiya kunadasini yaxshi eslay olmasa ham, “Maysaraning ishi”ga munosib muzika yaratishda ustoz ishonchini oqlamoqda, “qarz”ini uzmoqda edi”. Sobir Abdulla, Hamzaning ibratli ishlari haqida yozarkan, Hamza Hakimzoda Niyoziyning shogirdi sifatida ulg‘ayib, professorlik darajalariga erishgan boshqa barcha shogirdlari ham shunday qiziqarli xotiralar yozib berishlaridan umidvor bo‘ladi. Hamzaning shogirdlari Samarqand davlat universitetining professori Ulug‘ Tursun, yana bir universitet professori Muhammadjon Qoriyevlarga murojaat qilib, Hamza Hakimzoda Niyoziy haqida jonli xotiralar yozib berishlarini so‘raydi.

Hamza haqidagi xotiralarni o‘qib, u yetishtirgan shogirdlar O‘zbekiston davlati tarixida o‘z o‘rniga ega bo‘lganiga guvoh bo‘ldik. Misol uchun, Sobir Abdullaning o‘zi yaxshi shoir, yozuvchi va dramaturg, Sulaymon Yudakov esa O‘zbekiston xalq artisti, mashhur kompozitor bo‘lib yetishdi. Ulug‘ Tursun, Muhammadjon Qoriyevlar mashhur olim, professorlar bo‘lib tanildi. Bulardan tashqari, Hamzaning ustozligida ulg‘aygan shoir, dramaturg, aktyorlarning sanog‘iga yetib bo‘lmaydi. Sobir Abdulla Hamzaning sanoqsiz shogirdlaridan biri sifatida ustoz haqida xotira maqolasini e’lon qildi. Boshqa shogirdlaridan ham xotiralar yozib berishini so‘radi. Ammo,

Sobir Abdullaning o‘zi haqida hech kim eslamaydi. Yangi avlod Sobir Abdulla haqida hech narsa bilmaydi.

Sobir Abdulla 1905-yilning 5-oktabrida shoirilar makoni bo‘lmish Qo‘qon shahrida ishchi oilasida dunyoga kelgan. Otasi Abdullajon Olimov(1863–1933) madrasada tahsil olgan, adabiyotni sevgan, Qo‘qon shahridagi ko‘zga ko‘ringan ziyolilardan biri bo‘lgan. Abdullajon Olimov ziyoli shaxs bo‘lgani uchun o‘zbek, fors-tojik she’riyatining jonkuyar muxlisi bo‘lgan. Ajoyib shaxmatchi, o‘sha davrning ko‘zga ko‘ringan shoirilari: Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Mavlaviy Yo‘ldoshlar bilan do‘st bo‘lgan. Uning onasi Hojarxon Muhammadaminova(1878–1922) ham savodli ayol bo‘lib, yosh Sobirda adabiyotga havas uyg‘onishida oila muhitining ta’siri katta bo‘lgan. U dastlab eski maktabda, so‘ng “usuli jadid” maktabida o‘qigan.

Sobir Abdulla 1922–1924-yillarda Qo‘qondagi pedagogika bilim yurtida o‘qiydi. Bilim yurtida chiqadigan devoriy gazetalarda she’r va maqolalari bilan faol qatnashadi. 1924-yili bilim yurti Farg‘onaga ko‘chiriladi. Shu sabab Sobir Abdulla o‘qishni tashlashga majbur bo‘ladi. U Farg‘ona oblast ijroiya qo‘mitasiga kotib vazifasiga ishga qabul qilindi. Farg‘ona oblast ijroiya qo‘mitasi Sobir Abdullani Toshkentga Ijrokom xodimlarini tayyorlash kursiga o‘qishga yuboradi. 1924–1926-yillarda Toshkentdagi mahalliy kadrlarni tayyorlash kursida o‘qiydi. Kursni tugatgach, Qo‘qonga qaytib, o‘z vazifasida ishlashni davom ettiradi. Shu vaqtda “Yangi Farg‘ona” gazetasida lirik va yumoristik she’rlar bilan qatnashib turadi. U A.Pushkin, L.Tolstoy, A.Chexov, M.Gorkiy, V.Mayakovskiy va A.Tolstoy asarlarini ham qunt bilan o‘rganadi. 1926–1948-yillarda “Yangi Farg‘ona” gazetasida adabiy xodim, “Mushtum” jurnalida bo‘lim mudiri, Andijon viloyat teatri, O‘zbek davlat filarmoniyasi va Muqimiy nomidagi teatrd adabiy emakdosh bo‘lib ishlagan.

Domla XX asr o‘zbek adabiyotiga G‘afur G‘ulom, Oybek, Abdulla Qahhor, Maqsud Shayxzoda, Hamid Olimjon, Oydin, Zulfiyalar qatorida kirib kelgan. Shoirning ilk she’rlar to‘plami 1931-yili “Erk ilhomlari” nomida nashr etilgan. Shundan keyin uning “Navbahor”(1931), “Ko‘klam na’rasi”(1932), “Zavq”, “Gulshan”(1939), “So‘z va soz”(1943), “Davri qo‘shiqlari”(1949), “Hayot gulshani”(1959), “Hayot qo‘shiqlari”(1962) kabi she’riy to‘plamlari va 1965-yili

“Devon”i nashr etilgan. 1971-yili adib “Devon”i uchun Hamza nomidagi davlat mukofotiga sazovor bo‘lgan. Sobir Abdullaning she’riy ijodi lirika, hajviyot va dostonlardan iborat. U aruz vazniga qarshi kurash va umumiy badiiy ijodni mafkuralashtirish jarayoni kechayotgan bir davrda o‘zbek adabiyoti klassiklarining boy poetik an’analarini davom ettirib, mumtoz adabiyotimiz bilan zamonaviy adabiyot o‘rtasida o‘ziga xos ko‘prik vazifasini bajargan. Sobir Abdulla voqelikda ro‘y bergan voqea va hodisalarni ifodalashda aruz vazni imkoniyatlaridan samarali foydalangan, ayniqsa, g‘azal janrida kishilarga zavq-shavq bag‘ishlaydigan, ulardagi ezgulik va nafosat tuyg‘ulariga ruhiy oziq beradigan ko‘plab asarlar yozgan. Uning bastakorlar tomonidan kuyga solingan eng yaxshi g‘azallari o‘zbek qo‘shiqchilik san’atining ravnaqiga muhim hissa bo‘lib qo‘shilgan.

Sobir Abdulla lirik she’rlar bilan bir paytda hajviy she’rlar ham yozgan. U liro-epik janrlarda ham samarali ijod qilgan, “Manyovr”(1931), “O‘rtoq Yoqubova”(1934), “Katta Farg‘ona kanali”(1941), “Gul va sanam”(1957), “Quralay ko‘z bir kelinchak”(1958), “Tun va tong” (1971) dostonlarining nashrdan chiqishi fikrimiz dalili. Sobir Abdullaning o‘zbek adabiyoti taraqqiyotiga qo‘shgan katta hissalaridan yana biri uning dramatik asarlaridir. “Muxbirga hujum” nomli dastlabki pyesasi 1927-yili Qo‘qon dramatik truppasi tomonidan sahnaga qo‘yilgan.

“Tohir va Zuhra” nomli dramatik asari adib ijodining gultojidir. Sobir Abdulla yaratgan “Tohir va Zuhra” dramasi bastakor To‘xtasin Jalilov musiqa yozib o‘zaro musiqa va pyesani uyg‘unlashtirgan. Ushbu asar G‘arb adabiyotining mashhur “Romeo va Julietta”si va Sharq mumtoz adabiyotidagi “Layli va Majnun” afsonasi singari jahon adabiyotining mashhur ishqiy asarlari darajasiga ko‘tarilgan. Sobir Abdullaning ushbu asari asosida rejissyor N.G‘aniyev “Tohir va Zuhra” kino-filmini yaratgan. Bastakorlar T.Jalilov va Brovsinlar ushbu asarning opera spektaklini sahnalashtirgan. Sobir Abdulla “Tohir va Zuhra”, “Maysaraning ishi” operalari librettosining ham mualliflaridan biridir. Ijodkor adabiy merosida nasriy asarlar ham salmoqli o‘rin egallaydi. Uning 1931-yili nashr etilgan “Navbahor” to‘plamidan she’rlar bilan birga davrning dolzarbmavzularidayoziqlan hikoyalar ham o‘rin olgan. Sobir Abdullaning 1939-yili “Ulfat”, 1963-yilda “Soyalar” nomli hikoyalar to‘plamlari nashr etilgan. Ushbu hikoyalar “Mavloni Muqimiy” romanini yaratish uchun o‘ziga xos tayyorgarlik vazifasini o‘tagan. Sobir Abdulla Muqimiy va uning zamondoshlarini ko‘rgan kishilar xotiralari asosida 1965-yili “Mavloni Muqimiy” romanini yozadi. Romanda Muqimiy hayoti va ijodi, u yashagan tarixiy davr manzaralari haqqoniy aks etgan. 1972-yilning 24-oktabrida Toshkent shahrida vafot etgan. Chig‘atoy qabristoniga dafn etilgan. 2022-yilning yozida kamina Sobir Abdullaning nabirasi Yulduz Barotova bilan hamkorlikda O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi qoshidagi adabiyot muzeyida Sobir Abdullaning memorial muzeyini tashkil etishga muvaffaq bo‘ldik. Sobir Abdullaning hayoti va ijodi adabiyotshunos olimi Malohat Abdurahmonova tomonidan o‘rganilgan. Uning she’riy, nasriy, dramatik asarlari, badiiy mahorati o‘rganilmagan.

Azimjon DAVRONOV,
ToshDO‘TAU katta
o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha
falsafa doktori(PhD)